SHAXMAT O‘YINIDA SPORTCHINING INTELLEKTUAL TAYYORGARLIGINING AHAMIYATI

N.M. Oripova - Namangan davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Anotatsiya: Maqolada shaxmat o‘yinida sportchining intellektual tayyorgarligining ahamiyati keng yoritilgan. Shaxmat o‘yini faqat jismoniy emas, balki aqliy kuchni ham talab qiladigan sport turi ekanligi ta'kidlanadi. Sportchining intellektual tayyorgarligi shaxmatdagi muvaffaqiyatning asosi bo‘lib, strategik va taktika fikrlash, xotira, konsentratsiya, psixologik chidamlilik va tez qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, o‘yinchilar o‘z malakalarini rivojlantirish, yangi strategiyalarni o‘rganish va xatolarni tahlil qilish orqali o‘z intellektual tayyorgarliklarini oshiradilar. Shaxmatni o‘rganish orqali o‘quvchilar umumiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin**.**

Kalit so‘zlar: Shaxmat, intellektual tayyorgarlik, strategik fikrlash, taktika, xotira, konsentratsiya, psixologik chidamlilik, qaror qabul qilish, shaxmatchilarni tayyorlash, o‘quvchilarni rivojlantirish, pedagogik jarayon, ta'lim.

Hozirgi kunda zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt ichida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish asosida ma’lum faoliyat ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, faoliyatni nazorat qilish, talabalar tomonidan egallangan nazariy va amaliy bilimlar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni, ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. O‘yin har doim tarbiyaning asosi bo‘lib kelgan. Bu jarayonda shaxmat qanday rol o‘ynashi mumkin. Shaxmat ko‘pincha “o‘yin” deb nomlanadi. Ha, bu o‘yin. Ammo u sport, fan, hatto san’atning ko‘plab elementlarini o‘z ichiga oladi. Shaxmatning o‘tmishi va bugungi kunini, ularning ko‘p qirrali ijtimoiy ta’sirini hisobga olgan holda, mubolag‘asiz aytish mumkinki: shaxmat insoniyat madaniyatining ajoyib va zarur qismidir. Buni jamiyatda shaxmatning ijtimoiy ta’siri kuchayib borayotganini o‘zi ko‘rsatib turibdi.

Ko‘plab olimlarning ta’kidlashicha, shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta’limning bir turi hisoblanib, psixologik jarayonlarni rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy komolotga erishishiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o‘quvchilarni yanada ma’nan sog‘lom qilib tarbiyalashda qo‘shimcha vosita bo‘lib xizmat qiladi. Buning sababi, o‘yin jarayoni oddiy manipulyativ mexanik yodlash emas, balki har safar jiddiy tahliliy faoliyatni rivojlantiradi. Shaxmat bilan shug‘ullanadigan bolalarni, har qanday maktab fanlarini o‘rganishi osonroq kechadi.

2018-yil 9-avgustda O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida Prezident qarori imzolandi. Unda Respublikamizdagi 150 ta umumta’lim maktabining 2-sinfida sinov tariqasida shaxmat darslari o‘tilishi belgilab berildi. Shuningdek 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari imzolandi.

Shaxmat o‘yinida sportchining intellektual tayyorgarligi juda muhim ahamiyatga ega. Shaxmat – bu faqat jismoniy emas, balki aqliy kuchni talab qiladigan sport turi. Har bir o‘yinchi yuqori darajada strategik va taktik fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Sportchining intellektual tayyorgarligi o‘yindagi muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Quyidagi jihatlar shaxmatda intellektual tayyorgarlikning ahamiyatini ko‘rsatadi:

Shaxmatda har bir qadamni va har bir vaziyatni oldindan tahlil qilish zarur. Yaxshi sportchi o‘zining va raqibining pozitsiyalarini baholashni, kelajakdagi harakatlarni oldindan ko‘rishni va strategiyani belgilashni bilishi kerak. Intellektual tayyorgarlik, shu bilan birga, o‘yin davomida tez va aniq qarorlar qabul qilishni ham o‘z ichiga oladi. Shaxmatda tezkor va aniq taktika qo‘llanilishi zarur. O‘yin

davomida turli taktik vaziyatlar yuzaga keladi, va sportchi har bir holatda raqibning xatolaridan foydalanishga tayyor bo‘lishi kerak. Bu esa ko‘plab intellektual qobiliyatlarni, jumladan, konsentratsiya va xotirani rivojlantirishni talab qiladi. Shaxmat o‘yinida har bir o‘yinchi o‘z strategiyasini shakllantirish uchun har doim ko‘plab ehtimollarni hisobga olishi kerak. O‘yinchi raqibning harakatlarini va ularga qarshi qanday harakat qilishni prognoz qilish uchun yuqori darajada hisoblash va mantiqiy tafakkurga ega bo‘lishi kerak. Shaxmatda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun yaxshi xotira kerak, chunki o‘yinchilar o‘zlariga avvalgi o‘yinlardan olingan tajribalarni eslab, shunga asoslanib qarorlar qabul qilishadi. Shuningdek, o‘yin davomida maksimal konsentratsiyani saqlash, uzoq vaqt davomida o‘yinni kuzatish va harakatlarni aniqlik bilan amalga oshirish zarur. Shaxmat o‘yinchisining psixologik tayyorgarligi ham juda muhimdir. O‘yinlar uzoq davom etishi mumkin, shuning uchun o‘yinchi stressga chidamli bo‘lishi, diqqatni jamlash va hissiy holatni boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur. O‘zini boshqarish, xatolarga tezda javob berish va o‘yin davomida o‘z ustida ishlash uchun intellektual kuch kerak.

Shaxmatda ko‘plab vaziyatlarda o‘yinchi tezda qarorlar qabul qilishi kerak. U har bir vaziyatda qanday harakat qilishni darhol aniqlash uchun aqliy tezlikni rivojlantirishi zarur. Bu esa o‘z navbatida o‘yinchining yuqori intellektual darajaga ega bo‘lishini talab qiladi.

Shaxmat o‘yinida har doim yangi muammolar yuzaga keladi, va har bir muammo o‘ziga xos yechimni talab qiladi. Sportchi muammolarni samarali hal qilish uchun analitik fikrlash, mantiqiy tafakkur va ijodkorlikni qo‘llashga qodir bo‘lishi kerak. Intellektual tayyorgarlikning yana bir muhim jihati – bu o‘yinchining o‘zini doimiy ravishda rivojlantirishga bo‘lgan intilishidir. Shaxmatda o‘yinchilar yangi strategiyalarni o‘rganish, turli xil o‘yin uslublarini sinab ko‘rish, shuningdek, avvalgi o‘yinlaridan xatolarini tahlil qilish orqali o‘z malakalarini oshiradilar.

Shaxmatda intellektual tayyorgarlik juda ko‘p jihatlarni o‘z ichiga oladi va bu sportchi uchun muvaffaqiyatning asosi bo‘lib, uning qobiliyatlarini, bilimlarini va psixologik chidamliligini rivojlantirishga yordam beradi. Shaxmat o‘yinida sportchining intellektual tayyorgarligi juda muhim ahamiyatga ega. Bu o‘yin nafaqat jismoniy kuchni, balki aqlni ham talab qiladigan strategik kurashdir. Shaxmatda muvaffaqiyatga erishish uchun sportchi yuqori darajadagi mantiqiy fikrlash, o‘zgaruvchan holatlar va strategiyalarni tezda tahlil qilish, qarorlar qabul qilishda aniq va to‘g‘ri bo‘lishi kerak.

Intellektual tayyorgarlik, shuningdek, shaxmatchilarning o‘yin davomida diqqatni jamlash, mustahkam xotira va qiyin vaziyatlarda qat'iyatlilik ko‘rsatishlariga yordam beradi. Sportchi o‘zining o‘yinini analiz qilib, raqibining

imkoniyatlarini to‘liq baholay olishi kerak. Bunday qobiliyatlar, o‘yinda muvaffaqiyatga erishish uchun eng muhim elementlar hisoblanadi.

Shunday qilib, shaxmatda sportchining intellektual tayyorgarligi nafaqat g‘alaba qozonishga yordam beradi, balki o‘yinning barcha bosqichlarida muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilish uchun zarur bo‘lgan asosiy omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli Qarori. 2018-yil 9-avgust.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4954 sonli Qarori. 2021-yil 14-yanvar.

3. M.Muhitdinov Shaxmat. Maktablarning shaxmatni endi o‘rgana boshlagan o‘quvchilar va kam malakali shaxmatchilar uchun qo‘llanma. Tuzatilgan va to‘ldirilgan nashri. – T.: “Sharq”, 2007 y. – 352 b.

4. Muxitdinov M. 64 xona – 32 dona... . “Yosh gvardiya nashriyoti”. Toshkent 1975 y. – 112 b.

5. Qosimjonov R. Shaxmat-sehirli olam. Toshkent. 2013 y. – 200 b.